

geen spoor meer te vinden van het soort literatuur dat vijftig jaar eerder in de kast had gestaan bij de familie Niemeijer. Waar waren die boeken gebleven? Een intrigerende mogelijkheid is dat dergelijke titels bij liberale families werden opgekocht door leden van de in 1879 in veenkoloniaal Ter Apel (Weerdingermund) opgerichte christelijke gereformeerde (afgescheiden) kerk. Ouderling en preeklezer Frits Geerlinks reisde speciaal voor dat doel boeldagen af. De verworven titels werden uitgeleend en besproken in een 'gezelschap'.⁵¹ Veel ging later bij een brand alsnog verloren, maar bewaard bleef een exegetisch commentaar van de Leidse hoogleraar Joan van den Honert op Leviticus, Numeri en Deuteronomium, uitgegeven in Amsterdam in 1740.

'Onze negentiende-eeuwsche inzichten'

In de Nederlandse Hervormde Kerk verscherpte de richtingenstrijd tussen orthodoxe 'fijnmannen' en modernen zich. Een in 1894 opgerichte hervormde evangelisatiegemeente koos voor de rechtzinnigheid, Klooster Ter Apel vanaf ds. Isaac Busch Keiser (1891-1893) voor het modernisme. Verstand ging de catechismus te boven.⁵² Dit werd met verve betoogd door Jan Wolter Lief tinck jr. Hij was een neef van ds. Cappenberg, bij wie hij in zijn jeugd geregeld in de pastorie van het klooster van Ter Apel had gelogeed. In zijn brochure *Waarom modern?* (1885) beschreef Lief tinck hoe hij van de rechtzinnigheid van zijn jeugd was losgekomen.⁵³ Hij aanvaardde de historisch-kritische methode, waaruit bleek dat de Bijbel door mensen was geschreven. Het geloof diende de wetenschap serieus te nemen.⁵⁴

Samen met W.C. van Manen begon Lief tinck de reeks *Onze Godsdienstprediking* uit te geven. Het blad stond open voor iedere auteur die de doelstelling onderschreef, ongeacht kerkgenootschap. De lutherse ds. A. Fetter van Stadskanaal zette onder verwijzing naar Schleiermacher uiteen hoe geloof ontstond in het gemoed. Het was de mens die op zoek ging naar God, niet andersom.⁵⁵ Ondanks een 'spraakremming' (hij had moeite met het uitspreken van de letters g en p) was Fetter een geziene figuur. Van zijn Amsterdamse hoogleraar Abraham Dirk Loman (1823-1897) had hij geleerd dat Jezus geen historische figuur was maar 'een dichtertelijke personificatie van Joods geloofsbezit'. Fetter bepleitte 'een mystiek getint persoonlijk geloof, dat hij niet gemakkelijk kon overbrengen, maar dat zijn beste catechisanten in hem vermoedden'.⁵⁶

Elders in het land leidde het reglement van 1867, dat de lidmaten stemrecht gaf, vaak tot versterking van de behoudende vleugel. In de Kloosterkerk was daar geen sprake van. De leden konden zich

⁵¹ Geerlinks' kleinzoon Pieter (* 1917) vertelde mij in 1998 dat zijn grootvader 'op een dag met twee voer hooi op weg ging, en met een wagenvracht boeken weer terug kwam'. Interview met dhr. P. Geerlinks, Emmen 11 december 1998.

⁵² Mirjam Buitenwerf-van der Molen, *God van vooruitgang. De popularisering van het modern-theologische gedachtegoed*, 15.

⁵³ J.W. Lief tinck jr., *Waarom modern?*, Amsterdam 1885. Cf. 'Jan Wolter Lief tinck jr.', in: *BWPGN*.

⁵⁴ Tjaard Barnard, 'Moderne theologie', in: G. Harinck e.a. (red.), *Christelijke Encyclopedie* II, Kampen 2005, 1217-1218.

⁵⁵ A. Fetter, 'Schuldvergeving', in: *Onze Godsdienstprediking* XIII (1887) nr. 17.

⁵⁶ J.C.A. Fetter, *Herinneringen*, Arnhem 1958, 8-9.